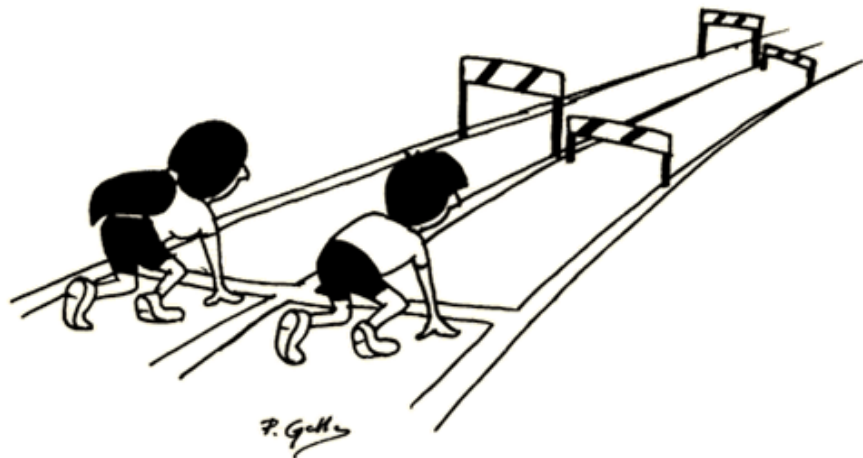

Kvinder på toppen

– om kvinder, idræt og ledelse

**Anden delrapport: Kvinder i idrættens ledelse
– En komparativ analyse af internationale
tendenser**

Gertrud Pfister, Ulla Habermann, Laila Ottesen

“Kvinder på toppen”

– om kvinder, idræt og ledelse

**Anden delrapport: Kvinder i idrættens ledelse
– En komparativ analyse af internationale tendenser**

Gertrud Pfister, Ulla Habermann, Laila Ottesen

**Institut for Idræt
Københavns Universitet**

“Kvinder på toppen” – om kvinder, idræt og ledelse
Anden delrapport: Kvinder i idrættens ledelse
– En komparativ analyse af internationale tendenser

© Gertrud Pfister, Ulla Habermann, Laila Ottesen
Institut for Idræt, Københavns Universitet 2004

Design & layout: Allis Skovbjerg Jepsen

Institut for Idræt
Københavns Universitet
Nørre Allé 51
2200 København N

Telefon: 3532 0829
Telefax: 3532 0870

E-mail: IFI@ifi.ku.dk
Hjemmeside: www.ifi.ku.dk

Projektet er støttet af :
Kulturministeriets Udvalg for Idrætsforskning og
Kulturministeriets Mainstreaming Projekt.

Indhold

Indledning	5
IOC og NOK's (Olympiske bevægelser)	6
Kvindes lederpositioner i forskellige lande	8
De skandinaviske lande: Danmark, Norge og Sverige	8
Danmark	9
Norge	12
Sverige	14
Tyskland	15
USA	17
Australien	20
Idrætsorganisationer som mandlige domæner – et verdensomspændende fænomen	22
Referencer	24

Indledning

Kvinder og Idræt. Det er stadig i dagens Danmark et tema som – måske overraskende – vækker til diskussion. Idrætten blev opfundet af mænd og udviklet til mænd, kvinder spillede kun en marginal rolle i sportens verden. Dette kan illustreres ved at kaste et blik på indholdet i de moderne olympiske lege, som viser hvor vanskeligt det har været at integrere kvinderne. I 1886 var det slet ikke tilladt kvinder at deltage. I 1900 deltog de i én disciplin, i 1912 i to og i 1928 i fire. Udelukkelsen af kvinder fra talrige discipliner – fx roning og cykling og skihop – blev anset for at være “naturligt” og indlysende forståeligt. Kvindernes fravær på disse områder blev derfor stort set ikke kritiseret eller diskuteret ud fra den norm, at kamp, kraft og udholdenhed klart var mandens domæne. Den første holdsportsgren, hvor kvinder fik adgang til de olympiske lege, var volleyball – det var i 1964. I 1976 fulgte håndbold og basketball, i 1980 hockey og først i 1996 fodbold. I 1984 blev udholdenhedsdisciplinerne cykling og maratonløb åbnet for kvinder på olympisk niveau (Pfister 2000). Endnu i 1980 var det kun ca. 25% af konkurrencerne åbne for kvinder; i 1996 var andelen vokset til 36%. Hvis man medregner de konkurrencer hvortil begge køn har adgang, så kunne kvinder i 1996 deltage i ca. 40% af konkurrencerne (Wilson 1996, 187). Til trods for at sport – og i særdeleshed “mediesporten” – også i dag er en mandsverden, gør kvinderne sig dog i stigende grad bemærket i de olympiske lege i sportsgrene som boksning, vægtløftning, bobslæde og skihop. Dette kan ses som en indikator på større ligestilling indenfor sporten.

Imidlertid kan det ikke nægtes, at “mandesportsgrene” tilsyneladende kun fanger interessen hos en lille minoritet af kvinder, samt at opsvinget i kvindeidrætten overvejende finder sted i de vestlige industristater. Dertil kommer at idrætten organiseres uhyre forskelligt rundt om i verden, at kvindernes chance for at deltage, samt at måden hvorpå sportsgrene etiketteres som mandlige eller kvindelige, håndteres forskelligt fra land til land. Dog ser det ud til at der findes i hvert fald én fællesnævner: mændene tager sig af magt og indflydelse, medens kvinder i lederpositioner er en sjældenhed (Pfister & Hartmann-Tews 2003).

I det følgende analyserer vi kvinders deltagelse i idrættens beslutningstagende organer – såvel nationalt som internationalt. Hermed indsættes projekt Kvinder på Toppen i en større (international) sammenhæng. Denne analyse gør det muligt for os at identificere den indflydelse forskellige systemer og strukturer indenfor idrætten har på kønsfordelingen i ledelsen. Dermed bliver vi også i stand til på det strukturelle niveau at opdage de muligheder og barrierer, som kvinder møder på deres vej til lederposterne.

Dog er det beklageligvis ikke muligt at gennemføre en systematisk sammenlignende studie, som inddrager idrættens udvikling og den samfundsmæssige baggrund herfor, på de foreliggende internationale data. Dette kunne kun lade sig gøre i et større koordineret, forskningsprojekt med deltagelse af forskere fra de involverede lande.

IOC (The International Olympic Committee) og NOK's (De nationale olympiske komiteer)

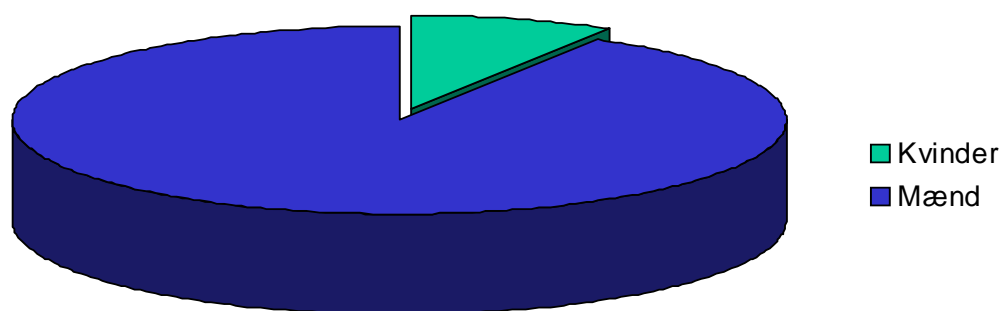
Kvinder bør ikke besudle de olympiske lege med deres sved. Det var stifteren af de moderne olympiske lege, Baron de Coubertin, overbevist om til sin død. Kvinders vigtigste (og eneste) opgave i olympisk sammenhæng var at bekrænse sejrherrene. Baronen kom dog kun igennem med sine synspunkter ved de første olympiske lege i 1896 (og allerede dette år deltog to kvinder uofficielt i et maratonløb udenfor legene). Og trods baronen og hans tilhængeres modstand har kvinder deltaget i legene siden 1900 – og med årene er som ovenfor nævnt deres deltagelse vokset kontinuerligt (Pfister 2000). Men denne vækst i konkurrencedeltagelse har ikke medført en tilsvarende deltagelse i de besluttende organer.

I lang tid var IOC et rent mandeforbund, som nægtede kvinder adgang. Ikke før 1981 kom de første kvinder med i bestyrelsen – det var Pirjo Haggmann, Finland og Flor Isava-Fonseca, Venezuela. I 1995 var 7 ud af de 107 medlemmer kvinder. Men samtidig har IOC siden midten af 1990'erne aktivt engageret sig for at styrke den kvindelige deltagelse i idrættens beslutningsorganer. 1996 opfordrede IOC sine medlemsorganisationer til at forhøje deres andel af kvinder i ledelsen til 10% i år 2000 og 20% inden år 2005. Og i dag er IOC's officielle politik – forankret i det olympiske charter – at fremme kvinders deltagelse.

“The IOC strongly encourages, by appropriate means, the promotion of women in sport at all levels and in all structures, particularly in the executive bodies of national and international sports organizations with a view to the strict application of the principle of equality of men and women” (Rule 2, paragraph 5, Olympic Charter) .¹

De gode viljer og det store engagement til trods har kønsrelationerne i de besluttende organer knapt ændret sig. I 2001 havde heller ikke IOC selv nået målet – af 126 medlemmer var 11 kvinder – (8.7%).

Figur 1: Medlemmer af IOC (2000)

¹ Se IOC webpage http://www.olympic.org/uk/organisation/commissions/women/index_uk.asp, accessed 10.5.2003; se også Pfister 2000, 33.

Heller ikke i de følgende år er situationen blevet væsentligt forandret. I 2003 var bestyrelsen sammensat af 12 kvinder og 114 mænd. Ingen af kvinderne i IOC var sorte afrikanere og ingen kom fra Sydøstasien eller Latinamerika. En kvinde – Gunilla Lindberg, Sverige – og 13 mænd udgjorde hovedbestyrelsen, præsidenten og de fire vicepræsidenter var mænd. IOC's talrige kommissioner og udvalg var kvinderne ligeledes i mindretal (etikkommissionen: 7 mænd og 1 kvinde; marketingskommissionen: 17 mænd og 1 kvinde; kommissionen for "kultur og opdragelse": 23 mænd og 4 kvinder; komiteen for olympisk solidaritet: 15 mænd og ikke en eneste kvinde). Her må man dog tage i betragtning, at IOC jo ikke har så mange kvinder at vælge imellem, fordi kommissionerne som hovedregel befolkes af IOC- medlemmer. Dog inddrages også eksterne eksperter.

Også i de Nationale Olympiske Komiteer (NOK) finder vi hovedsagelig mænd på magtens tinder. I år 2000 havde kun tre af 199 NOK komiteer en kvindelig præsident. Og i mindre end 25% af NOK's havde kvinder indtaget poster som visepræsident eller generalsekretær. Godt nok havde 42% af NOC valgt kvinder ind i deres hovedbestyrelse (Ferris 2000), og i 2002 havde lidt over halvdelen af de 200 NOC's nået IOC's mål for 10% kvinder i ledelsen (Ministerium für Städtebau 2003, 25).

Imidlertid fortæller tallene ikke hele historien og magt om indflydelse. Gunilla Lindberg, som er den eneste kvinde i IOC's hovedbestyrelse, fastslog kritisk på konferencen "Play the Game", at kvinder i det store og hele er udelukket fra de internationale møder. Som eksempel fremdrog hun, at der på IOC's årsmøde i Rio de Janeiro kun var 8 delegerede kvinder blandt 400 mænd (Mikkelsen 2003).

I de internationale idrætsforbund er situationen den samme. Mænd beklæder et overvældende flertal af lederpositionerne. Medens kvinderne, når de overhovedet er repræsenteret, kun spiller en marginal rolle eller fungerer som "alibi-kvinder".

Kvindens lederpositioner i forskellige lande

I det følgende overblik over kvinder på lederposter i forskellige lande må man tage i betragtning, at begrebet sport har forskellig betydning på forskellige sprog og i forskellige kulturer. I denne oversigt anvendes "sport" og "idræt" som generelle begreber, der omfatter legemsøvelser med indflydelse fra gymnastik og fitness, fra konkurrencesport og til motion.

Den måde hvorpå sporten er struktureret, organiseret og finansieret adskiller sig grundlæggende fra land til land på samme måde som traditioner og ideologier, forventninger, mål og værdier, der er knyttet til sporten, fremtræder forskelligt. De forskellige sportsgrenes popularitet, befolkningens deltagelse i sportsudøvelse, og andelen af sportsaktive kvinder udviser ligeledes stor bredde. Derfor kan man sige, at det er ganske overraskende, at der trods alle disse forskelle viser sig det fællestræk, at kønshierarkiet i idrætsorganisationerne ser ud til at være et internationalt fænomen. I det følgende præsenteres nogle eksempler på hvorledes kønsfordelingen i sportens ledelsesstrukturer ser ud i de forskellige lande. For at kunne identificere hvilken betydning sportens strukturelle opbygning har for kønsrelationerne på lederposterne, har vi valgt eksempler, hvor landene har en nogenlunde sammenlignelig samfundsopbygning og hvor kønnene formelt er ligestillede, men hvor landene adskiller sig når det gælder opbygningen af sportsstrukturerne. Desuden baserer udvalget af lande sig på rent praktiske overvejelser – dvs. at informationerne findes på et tilgængeligt sprog.

De skandinaviske lande: Danmark, Norge og Sverige

En analyse af kønsrelationerne i de nordiske idrætsorganisationer er i særdeleshed interessant, fordi Danmark, Norge og Sverige er velfærdsstater med en stor andel kvinder på arbejdsmarkedet og udbyggede offentlige børnepasningsordninger. Desuden er det lande, hvor der råder en bred konsensus om at der er opnået ligestilling mellem kønnene.

I Norden ses idrætten traditionel som en folkebevægelse med dybe rødder i demokrati, velfærd og ligestilling. Hvis man sammenligner med andre europæiske lande får vi et tydeligt billede af hvor vigtig idrætten er for den frivillige organisering i Skandinavien. Et europæisk studie fra 1995 viser at broderparten (mellem 40-50%) af de frivillige i Danmark og Sverige er aktive indenfor idrætten – medens tyngdepunktet eksempelvis i Storbritannien og Tyskland ligger på det sociale og sundhedsmæssige område (Gaskin & Davies Smith 1995). En forklaring på denne forskel skal man nok søge i udviklingen af de skandinaviske/socialdemokratiske velfærdsstatsmodeller, som har fået betydning for udformningen af den skandinaviske socialpolitik. I de Nordiske lande har det offentlige i høj grad ansvaret for opgaverne indenfor social- og sundhedsområdet, og de frivilligt aktive borgere koncentrerer derfor i højere grad indenfor idræts- og kulturområdet.

Tabel 1: Fordeling af frivillige indenfor idræt samt social- og sundhedsområdet i nogle Europæiske lande (procent)

	Sverige	Danmark	Storbritannien	Tyskland
Idræt	40	48	20	28
Social/sundhed	14	13	35	36

Kilde: Euro-Vol-studien, Gaskin & Davies Smith, 1995

Forskellige undersøgelser viser at mellem 30-40% af befolkningen i de nordiske lande deltager i frivilligt arbejde. Andelen er afhængig af undersøgelsesernes måde at spørge til deltagelsen på (Anker & Koch Nielsen 1995; Jeppsson Grassman & Svedberg 1999; Wollebæk, Selle & Lorentsen 2000; Goul Andersen 2002). Det samme er tilfældet i Tyskland hvor forskellige undersøgelser med forskellige udgangspunkter har vist meget stærkt afvigende resultater, når det gælder om at fastslå størrelsen af det frivillige engagement (Zierau 2000, 23 ff; Beher, Liebig & Rauschenbach 2000, 26f.) Sammenfattende kan det fastslås, at andelen af frivillige i Tyskland varierer mellem 17 procent til 38 procent af befolkningen. I England ligger andelen på op mod 48-50% (Gaskin & Davies Smith 1995).

Adskillige undersøgelser konkluderer, at foreningslivet og det lokale frivillige arbejde tilsyneladende ingen nød lider i dagens Danmark. Både mænd og kvinder organiserer sig stadig i højere grad, og det er ikke svært at få folk til at hjælpe med i foreningerne. Alligevel klager foreningerne over, at der er problemer med at rekruttere frivillige ledere. *Barrieren mellem frivilligt arbejde og frivilligt lederskab er tilsyneladende svær at overskride – ikke mindst for kvinder.* (Habermann 2000; Bonke 2002; Torpe & Kjeldgaard 2003; Goul Andersen 2002).

Danmark

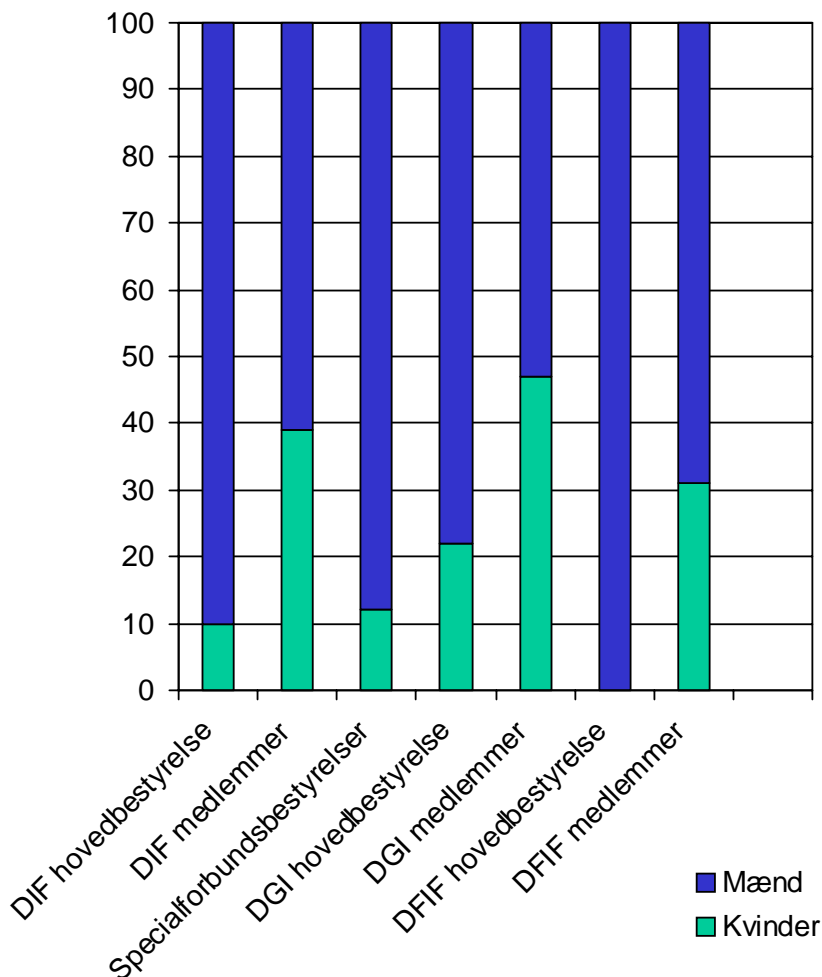
De seneste befolkningsundersøgelser fra Socialforskningsinstituttet² om danskernes idrætsdeltagelse viser at 59% af den voksne befolkning (16 år og derover) regelmæssigt dyrker mindst én (og i gennemsnit 1,9) idrætsaktivitet. Mænd og kvinder er ligeligt repræsenteret – i befolkningen er 59% af mændene og 58% af kvinderne idrætsudøvere. Kvinder er altså generelt set på banen i lige så stort antal som mænd, når det gælder idrætsdeltagelse.

Ser vi imidlertid på organiseringsgraden for idrætsudøvere i befolkningen, er det kun ca. en tredjedel, som er organiseret i idrætsforeninger og sportsklubber – resten dyrker uorganiseret idræt eller anvender fitness-centre m.v. (Larsen 2003). I befolkningen er der 32% af kvinderne og 36% af mændene, som er medlemmer af en idrætsforening, og af den tredjedel som dyrker organiseret idræt er godt 42% kvinder. Det

² Fra Socialforskningsinstituttet (SFI) foreligger data indsamlet via spørgeskemaer fra hhv. 1964, 1975, 1987 og 1998, som er tilgængeligt i publikationer fra SFI samt i en række publikationer fra Idrætsforsk og IFO på Gerlev Idrætskole.

ser ud til at den organiserede idræt generelt er en smule i fremgang. Fra 1998 til 2002 er andelen, der dyrker idræt i idrætsforeninger således steget fra 32% til 34% – og denne (beskedne) stigning skyldes tilsyneladende *alene* en større tilgang af kvinder (Larsen 2003).

Figur 2: Ledere i danske idrætsorganisationers bestyrelser

N = DIF medlemmer = 1,6 mill; hovedbestyrelse = 10
 Specialforbundsledere = 339
 DGI medlemmer = 1,3 mill; hovedbestyrelse = 9
 DFIF medlemmer 340 000; hovedbestyrelse = 6

I Danmark findes der fire store organisationer, som varetager organiseringen af idrætten: *Danmarks Idræts-Forbund (DIF)* – stiftet år 1896 i København som interesse-organisation for en række medlemsorganisationer (special-forbundene). Desuden repræsenterer DIF Danmark i den olympiske bevægelse. *Danske Gymnastik- og Idrætsforeninger (DGI)* – stiftet år 1992³ – som står for den folkelige idræt. *Dansk Firmaidrætsforbund (DFIF)* – stiftet år 1946 – som varetager idrætten med

³ Organisationen har sine rødder i De Danske skytteforeninger (1861) og De Danske Ungdoms (gymnastik)foreninger (1903), som op gennem 1900-tallet gjorde forskellige forsøg på at slå kræfterne for den folkelige idræt sammen. I 1992 blev der indgået en associationsaftale, hvor de to organisationer indgik med lige stor styrke.

udgangspunkt i arbejdspladsen, og *Team Danmark (TD)*, – stiftet ved lov vedtaget I Folketinget 1985, som har til formål at fremme dansk eliteidræts udvikling. DIF har registreret ca. 1.6 millioner, DGI 1.3 millioner og DFIF ca. 328.000 medlemmer. TD har ingen individuelle medlemmer. Det store antal medlemmer dækker over at samme person ofte er registreret flere steder. Medlemmerne fordeler sig på omkring 14.000 lokale foreninger.⁴ Idrættens organisationer får økonomisk støtte fra staten fordi de arbejder til nytte for almenvellet, og derfor kan idrætsforeningerne nøjes med at opkræve beskedne medlemskontingenter og dermed holde idrætsforeningernes tilbud åbne for alle.

Af idrætsorganisationernes statistikker kan vi udlede, at kvinderne – selvom de *generelt set* er ligeligt repræsenteret som idrætsudøvere – alligevel i ringere grad end mænd tager del i den organiserede idræts beslutningsprocesser. Det billede, som viser sig, er, at kvinder forholdsvis sjældent optræder på lederposter – i hvert fald når det gælder regionale og landsdækkende bestyrelser og udvalg. (Situationen er muligvis noget anderledes i de mange lokale foreninger).

I år 2003 var andelen kvinder i DIF's hovedbestyrelse 10%, i DGI 22% og i DFIF 0%. I de 56 idrætsforbunds øverste ledelser/bestyrelser var andelen kvinder 13%. Enkelte forbund – som håndbold og volleyball – havde ikke valgt en eneste kvinde ind i deres forbundsbestyrelse. Kvinder har desuden en større chance for at blive valgt som formænd for bestyrelser og udvalg jo mere lokalt hun er placeret. I organisationernes hovedbestyrelser er der ingen kvindelige formænd. I specialforbundene er 14% af formændene kvinder, medens kvindelige formænd i de regionale udvalg udgør 35% (Habermann, Ottesen & Pfister 2003).

Indenfor de såkaldte kvindeidrætter (hvor kvindedeltagelsen er over 50%) kunne man forvente en større andel kvindelige ledere; men forventningerne opfyldes ikke og ofte er kvinderne andelsmæssigt lige så godt repræsenteret i typiske mands-idrætter. Tager vi ridesporten som eksempel, viser det sig, at 84% af medlemmerne er kvinder medens der kun er 43% kvinder i ledelsen. I gymnastik er de tilsvarende tal 75% kvindelige deltagere og 50% kvinder i ledelsen. Endelig er der en klar tendens til at kvinder påtager sig "traditionelle" opgaver omkring børn og ældre (Habermann, Ottesen & Pfister 2003; Habermann & Ottesen 2004).

Tabel 2: Kvinderepræsentationen på formandsposter, lederposter og blandt medlemmer i de tre danske idrætsorganisationer (procent)

	Kvinder som formænd	Kvinder som frivillige ledere	Kvinder som medlemmer
DIF	12	22	39
DGI	36	42	47
DFIF	6	17	31

⁴ Oplysningen stammer fra Kulturministeriets opgørelse www.kum.dk/sw644.asp

Norge

Den norske befolkning er på 4.5 millioner og i 1999 havde de 12.242 idrætsforeninger næsten 2 millioner medlemmer (1.836.000)⁵ – hvilket må siges at udgøre en høj procentdel af befolkningen. Norge har i lighed med de øvrige nordiske lande et rigt foreningsliv; men det største medlemstal findes i idrætsforeningerne. Og til trods for de mange offentlige tilskud, som går til idrætten har foreningerne tradition for at være relativt uafhængige af staten.

Idrætsforeninger og sportsklubber er organiseret i (og af) paraplyorganisationen Norwegian Olympic Committee and Confederation of Sports (NOCCS). Udover de mange foreninger består NOCCS af 19 distriktsorganisationer, som stort set følger den regionale opdeling af Norske amter, og dertil kommer 57 forskellige idrætsforbund. I en undersøgelse af levevilkår i Norge (SCB 1997) fandt man, at 54 procent af befolkningen mellem 16-79 år (N=871) deltog i en eller anden form for fysisk aktivitet mindst en gang om ugen. I modsætning til tidligere undersøgelser viste der sig kun få forskelle mellem mænd og kvinder. En anden undersøgelse fra 1997 viste, at norske kvinder ser ud til at være mere sportsaktive end mændene. Blandt kvinderne i denne undersøgelse var 68 procent sportsligt aktive mindst hver anden uge mod kun 62 procent af mændene (Breivik & Vaagebø 1998). Og endnu en undersøgelse implicerede at hård fysisk træning⁶ er mere almindeligt blandt mænd end blandt kvinder (Søgård et al. 2000, 4). Forskelle de to køn imellem bliver dog mere udtalte, når der er tale om organiseret sport. Medlemsstatistikkerne viser at NOCCS i 1999 havde 445.408 kvindelige medlemmer (over 17 år) – og dette skal sammenlignes med at antallet mandlige medlemmer var 796.530. Det vil sige, at kvinder udgjorde 36 procent af voksne medlemmer i idrætsforeningerne (NOCCS Annual Report 1999, 34). Spørgsmålet er så om den relative høje andel af kvinder blandt foreningsmedlemmerne bliver afspejlet i en høj andel af kvinder på lederposter?

Når man ser på “valgte” kvinder i de beslutningstagende organer, bør man være opmærksom på, at NOCCS har haft en form for kønskvotering siden 1987. Denne regulering blev skærpet i 1990 og medtaget i organisationens love. I dag ser politikken på området således ud:

Ved valg/oppnevning av representanter til årsmøte/ting samt medlemmer til styre, råd og utvalg i NIIF og NIFs organisasjonsledd skal det velges kandidater/representanter fra begge kjønn. Sammensetningen skal være forholdsmessig i forhold til kjønnsfordelingen i medlemsmassen, dog slik at det skal være minst to representanter fra hvert kjønn. Det gjelder ikke i råd og utvalg m.v. som består av 3 eller færre medlemmer. Idrettsstyret kan når der foreligger særlige forhold gjøre unntak fra denne bestemmelse (§2 – 4 , NOCCS vedtægt 1990).

⁵ NOCCS Annual report 1999.

⁶ Hård fysisk træning blev defineret på et index med fire faktorer: form for aktivitet, intensitet, hyppighed og varighed.

Denne kvota regulering af den kvindelige repræsentation ser ud til at have haft en vis effekt, især når det gælder specialforbundene. Kvinderepræsentationen på forskellige niveauer til bestyrelsesposterne i årene 1985 – 1998 fordeler sig således:

- kvinder på specialforbundenes bestyrelsesposter er steget fra 15 til 30 procent
- i hovedorganisationen var kvindeandelen på lederposter 1985: 36%, 1998: 38% og i 2000 32%.

Man kan derfor konkludere, at kvinder ikke er ligeligt repræsenteret i de ledende organer i sportens organisationer – og andelen i specialforbundene er lav når man tager i betragtning at kvinder i 1998 udgjorde 39% af alle medlemmer. Betænkeligt er også tilbagegangen af kvindelige ledere i hovedforbundene i år 2000.

Tabel 2. Kvinderepræsentationen i bestyrelser på forskellige niveauer i organiseret idræt fra 1985-1998 (procent)

Org. niveau	1985	1990	1994	1998
Olympisk komité	36	38	27	38
Idrætsforbund	15	22	24	30
Lokale foreninger	30	43	42	38

Ser man imidlertid nærmere på de mest magtfulde lederposter – dvs. bestyrelses- og udvalgsformændene – ændres det positive billede af kvindernes repræsentation noget. Det såkaldte “glastag”, som forhindrer kvinder i at komme til tops i hierarkierne, ser ud til også at operere i de norske idrætsorganisationer i 2000. Af 19 distriktsorganisationer havde kun to en kvindelig formand – det samme billede som i 1993; og kun fire (7%) af 57 specialforbund havde kvindelige formænd. Dette er dog en stigning i forhold til 1993, hvor andelen kun var to (Årsrapport 2002, NOCCS).

Da det er almindeligt at finde relativt få kvinder på de magtfulde og “høje” positioner i hierarkiske organisationer, må det forventes at der er flere kvindelige formænd på de nederste trin i organisationer – dvs. idrætsforeningerne. Og den formodning går bestemt i opfyldelse. I år 2000 var 17,5% af bestyrelsesformændene i de lokale idrætsforeninger kvinder. Og kønskvoteringen til trods, så er andelen af kvindelige formænd kun steget to procent – fra 15 til 17,5% – i løbet af de seneste ti år.

Hvis vi skal sammenholde årene siden 1991, så har kvinderne på flere måder fået større indflydelse og besat stadig flere ledelsesposter i idrætsorganisationerne – til trods for at det stadigvæk er mændene, som sidder på de mest magtfulde positioner. Og nogle kvinder har også brudt igennem “glasloftet”. Som eksempler kan nævnes at en af de største norske idrætsorganisationer, Norsk Friidrettsforbund, nu har en kvindelig formand, samt at den mest magtfulde organisation af alle, Norges Fotballforbund, har ansat en kvindelig generalsekretær. Denne positive udvikling indenfor Norsk idræt, når det gælder kvindernes repræsentation, kan muligvis forklares med, at man har igangsat adskillige projekter med det formål at øge kvinders muligheder og indflydelse i idrætsorganisationerne.

Sverige

I Sverige er omkring en tredjedel af befolkningen medlemmer i en idrætsforening – 19 procent er aktive i en eller anden form for frivilligt arbejde indenfor idrætten og 7 procent af befolkningen (det svarer til godt 460.000 personer) har en tillidspost indenfor idrætten. Groft sagt er mændene dog dobbelt så aktive som kvinderne, når vi ser på hvem der er indehaver af tillidsposterne i det frivillige arbejde (Vogel et al. 2003; Jeppsson Grassman & Svedberg 2001).

Disse tal viser at idrætsbevægelsen er den organisationstype som har flest medlemmer, flest frivillige og flest tillidsposter – måske lige bortset fra fagbevægelsen. Og det betyder også – trods kønsforskellene – at idrætten faktisk er Sveriges største kvindeforening. Hver fjerde svensk kvinde er medlem af en idrætsforening – mod 38% af mændene.

Selvom kvindernes idrætsaktiviteter indenfor de seneste 20 – 30 år har været stigende og selvom nutidens kvinder dyrker idræt i lige så høj grad som mændene, er de altså ikke i samme grad som mændene medlemmer af idrætsforeningerne, og det betyder at kvinderne relativt sjældent er at finde på tillidsposter og derfor i ringe grad deltager i beslutningsprocesserne indenfor idrætsorganisationerne.

I Sverige har Riksidrottsförbundet (RF) tilknyttet 67 specialförbund og 21 distriktsförbund. I de 67 specialförbund udgør kvinderne 44% af de aktive medlemmer, men kun hver fjerde beslutningstager er kvinde. Kvinderne udgør 24% af bestyrelsesmedlemmerne, 20% af udvalgsmedlemmerne og 34% af valgkomite-medlemmerne. Blandt bestyrelsernes formænd finder vi kun 15% kvinder (Habermann 2004). Dog kan man sige at situationen langsomt er blevet bedre – i slutningen af 1980'erne var kun 10% af bestyrelsesformandsposterne besat af kvinder (Olufsson 1989).

I distriktsförbundene er kvinderne bedre med i bestyrelserne – 43% af posterne (ifølge förbundenes hjemmesider i oktober 2003) tilfalder kvinderne. Tilsyneladende er der pludselig sket en kraftig forbedring af situationen – i 2001 var kvindeandelen i bestyrelserne kun 33%. Derimod er kun 9% af formændene kvinder (RF statistik 2002; Habermann 2004).

I idrættens højeste organ, Riksidrottsstyrelsen, er der 11 medlemmer – 5 er kvinder (dette svarer til deres medlemsandel i idrætsforeningerne) og næstformanden er en kvinde. Også her er der sket en kraftig forbedring indenfor forholdsvis kort tid, i 1996 var kun to af hovedbestyrelsesmedlemmerne kvinder (Cederberg & Olufsson 1996).

Tabel 3: Fordelingen af frivillige lederposter i svensk idræt

	Antal i alt	Antal kvinder	Procent kvinder
Riksförbundet	213	52	24,4
67 Specialförbund	3302	611	18,5
21 Distriktsförbund	275	112	43
Total	3014	793	26,3

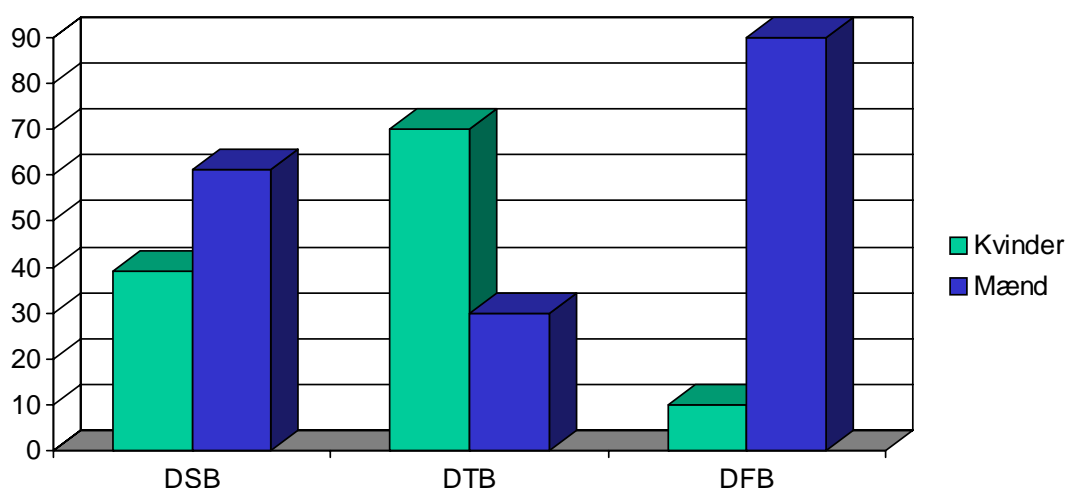
Alt i alt er det godt 26% af lederposterne som er besat med kvinder og differencen mellem mænd og kvinders andel af ledelsesposterne generelt er bemærkelsesværdig. Dertil kommer at kvinder på leder poster typisk er at finde lavere i hierarkiet og oftere på lokalt plan. Heller ikke indenfor de såkaldte kvindeidrætter står kvinderne stærkt ledelsesmæssigt. I de specialforbund hvor 50% eller mere af udøverne er kvinder er det kun 38% af lederposterne som indehaves af kvinder. Eksempelvis har gymnastik 83% kvindelige udøvere og 55% kvinder i bestyrelsen, ridning har 85% kvindelige medlemmer og 45% kvinder i bestyrelsen, svømning har 59% kvindelige udøvere og 43% kvinder i bestyrelsen. Og kun i et eneste tilfælde – gymnastik – er der over 50% kvinder i bestyrelserne.

Tyskland

Som i de Skandinaviske lande baseres sporten i Tyskland hovedsageligt på foreninger og frivilligt arbejde. Til paraplyorganisationen, DSB (Deutscher Sportbund) hører 16 regionale idrætsorganisationer og 55 specialforbund.

De enkelte idrætsorganisationer er uafhængige, men støttes af regeringen (nationalt eller regionalt) som følge af “subsidiaritetsprincippet”. Dette princip, som er grundlæggende for tysk politik på mange områder, indebærer at stat, delstater eller kommuner i form af supplerende økonomiske tilskud støtter bestemte opgaver, fx elitesport eller ungdomssport. Dette sker dog kun hvis foreningerne ikke råder over tilstrækkelige økonomiske ressourcer.

Figur 3: Medlemmer af Tysklands idrætsorganisationer

DSB = Tysklands idrætsorganisation (25 mill.)

DTB = Tysklands gymnastikforbund (5 mill.)

DFB = Tysklands fodboldforbund (6 mill.)

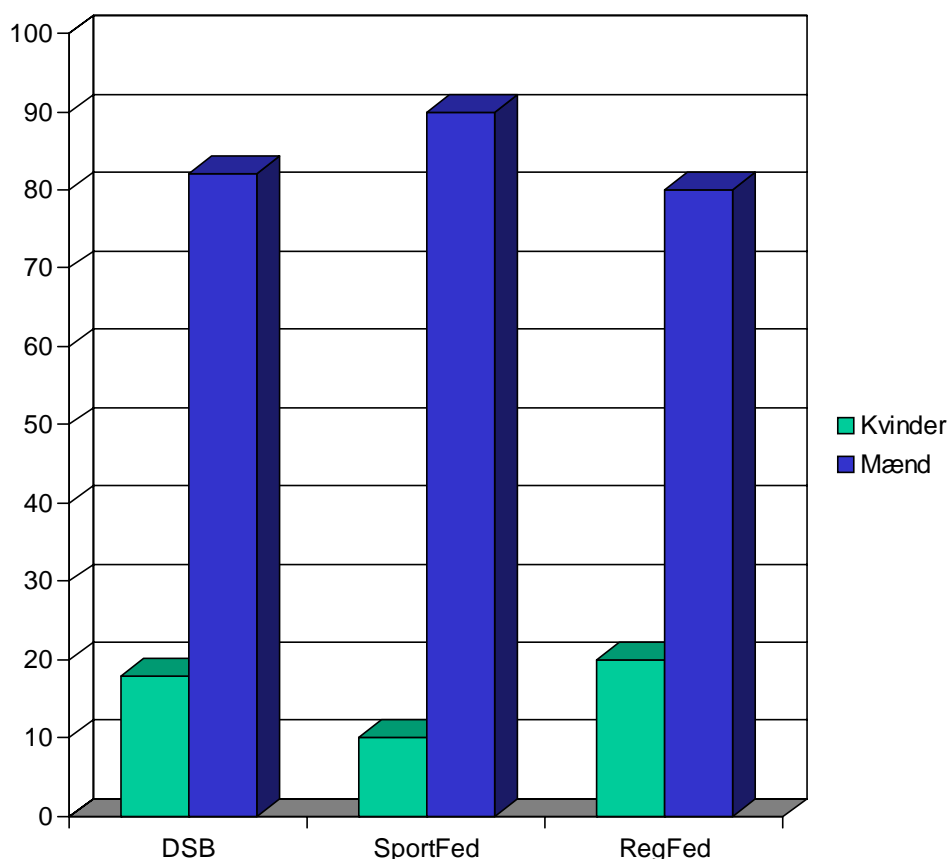
DSB har omkring 25 millioner medlemmer, og omkring en tredjedel af den tyske befolkning er medlemmer af en idrætsforening – heraf er 39% kvinder/piger. Der er

dog store forskelle mellem de forskellige sportsgrene. Medens kvindeandelen i det tyske gymnastikforbund er 70%, udgør andelen af mænd/drenge i det tyske fodboldforbund 90%. 2,7 millioner overvejende frivillige medarbejdere påtager sig er såkaldt "Ehrenamt" i den tyske organiserede idræt.

Integrationen af kvinder i ledelsesstrukturerne i DSB og medlemsorganisationer følger et klart mønster: jo højere posten befinder sig i hierarkiet, jo mindre er andelen af kvinder. Kvindernes fordeling på lederposterne kan grafisk ses som en pyramide. Andelen af kvindelige trænere (Übungsleiter/Instructors) er 37% og svarer nogenlunde til medlemsandelen; medens pyramidetoppen stort set er en "kvindefri" zone. I DSB's hovedbestyrelse har der altid været en eller to kvindelige medlemmer, hvoraf den ene repræsenterer og vælges af kvinderne i DSB. I dag (år 2004) er to ud af 11 hovedbestyrelsesmedlemmer kvinder.

Situationen ser værre ud i de 55 idrætsforbund, hvor kun 10% af de ledende poster besættes med kvinder. 22 af forbundene har ikke en eneste kvinde i deres hovedbestyrelse – dette inkluderer fx basketball, fodbold og tennis.

Figur 4: Ledere i Tysklands idrætsorganisationer

DSB hovedbestyrelse har 11 medlemmer

SportFed = 55 Idrætsforbund

RegFed = 16 Idrætsorganisationer i delstater

I de 16 idrætsorganisationer på delstatsniveau er andelen af kvinder i styrelserne mellem 12 og 40% – med et gennemsnit på 20% (Pfister & Meck 2003). End ikke i de kvindedominerede forbund, som fx det tyske gymnastikforbund, som har 70% kvindelige medlemmer har kvinderne flertal i bestyrelserne. I 1998 var 24% af 332 ledelsesposter besat med kvinder (Pfister 1999), medens andelen kvinder i ledelsen i de regionale gymnastikorganisationer var 35% (af 3000 poster). Visse områder er fuldstændig domineret af mænd – fx ledere i de “olympiske træningscentre”, hvor der ikke findes en eneste kvinde.

Kønshierarkiet i idrætsorganisationerne følges op af en horisontal segregation. Kvinder i bestyrelserne har andre opgaver end mænd, og er oftest ansvarlige for arbejdet med kvindeidræt eller for indsatserne for børn og unge. Mændene derimod agerer som formænd og er ansvarlige for økonomien.

USA

Sportsstrukturen og idrætsorganisationerne i USA adskiller sig grundlæggende fra de foreningsbaserede strukturer i Tyskland og Skandinavien, som bygger på frivillighed og statsstøtte. Derfor anvendes her lidt mere plads på at forklare, hvordan amerikansk idræt er organiseret.

I USA finder vi ingen paraplyorganisationer for samtlige idrætsgrene, derimod findes flere parallelle strukturer. Idræt organiseres for det første tæt forbundet med opdragelses- og uddannelsessystemer på skoler, colleges og universiteter. For det andet har den professionelle sport sine egne organisationer og “Ligaer”, som i høj grad har offentlighedens interesse.

Vidt udbredt er også YMCA, som har talrige kommercielle tilbud om sundhed og fitness. Og dertil kommer, at der i visse sportsgrene – bl.a. fodbold (soccer), volleyball, basketball og svømning – findes regionale og lokale foreninger, som organiserer mange forskellige tilbud, turneringer m.v.

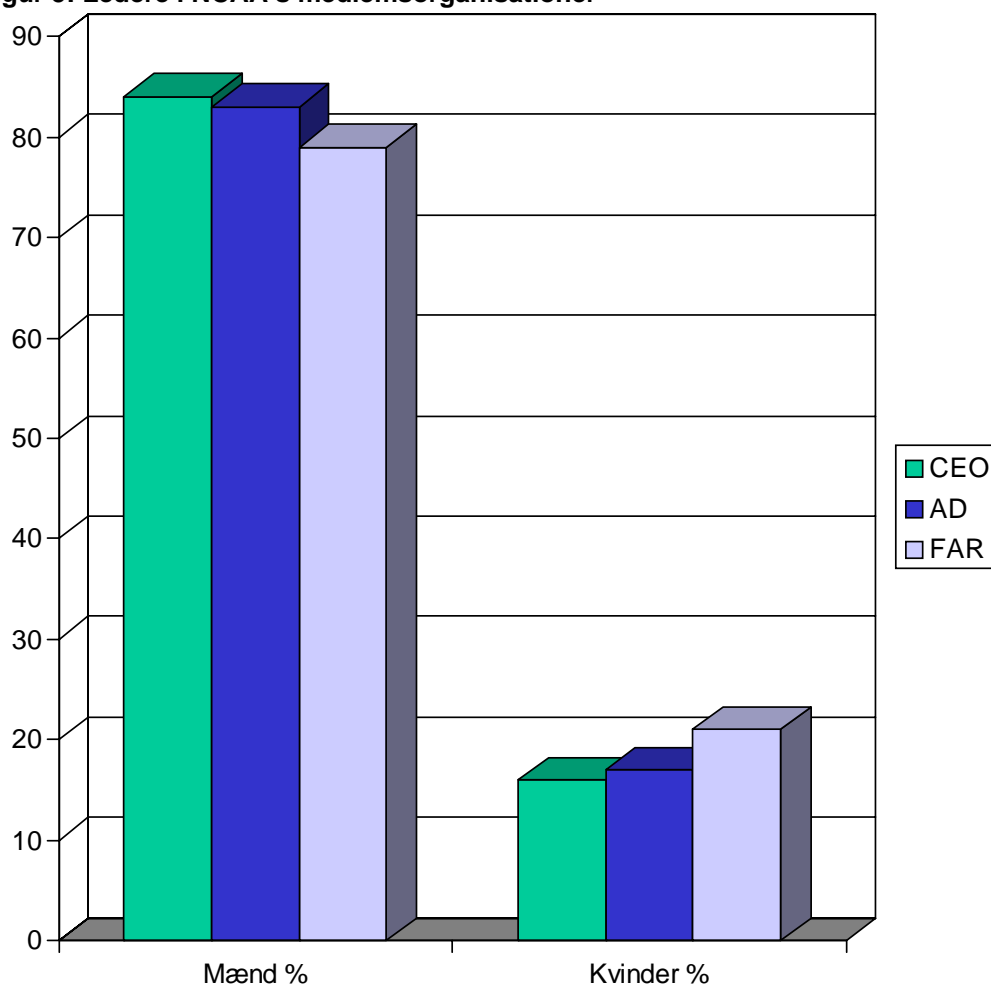
De vigtigste organisationer indenfor ikke-professionel idræt er AAU (Amateur Athletic Union), som er paraplyorganisation for 58 specialforbund, samt NCAA (National Collegiate Athletic Association) en non-profit-organisation, som repræsenterer 1200 colleges og universiteter og gennemfører stævner og turneringer på forskellige niveauer indenfor forskellige sportsgrene. I AAU er magten i høj grad i hænderne på mændene. De fem ledere på højeste niveau er mænd, og kun i fem specialforbund – vel at mærke såkaldte kvindeidrætter⁷ – findes der en kvindelig leder.

På colleges og universiteter spillede kvindeidrætten indtil omkring 1970 en absolut marginal rolle. Dette forandrede sig først med “Title IX” i 1972 – der er tale om et tillæg til loven om “Civil Rights” fra 1964, hvor det fastslås, at på ingen af de statsstøttede uddannelsesinstitutioner må der fordeles på grund af køn, når det gælder tilbud og aktiviteter. Følgerne af denne forordning skal ikke omtales nærmere her.

⁷ I dette tilfælde drejer det sig om trampolin, fodbold, Feldhockey, dans og Cheereleading.
http://www.Aausports.org/exec/aau/national_chairs.cfm?publicationID=12

Blot kan tilføjes at kvindernes voksende sportsdeltagelse på uddannelsesinstitutionerne i nogen grad er sket takket være klage- og ankesager i kølvandet på "Title IX". I 2003 var ca. 35% af deltagerne i turneringerne på high schools og colleges kvinder.⁸ Heller ikke i NCAA er der opnået ligestilling af mænd og kvinder til trods for mange forandringer op gennem 1990'erne. NCAA ledes af en godt lønnet (mandlig) præsident, eksekutivkomiteen består af frivillige – 15 mænd og 5 kvinder, som dog får høje honorarer for deres indsats.⁹ På næste ledelsesniveau, som består af NCAA direktører, udgør kvindeandelen dog 39% (Lapchick 2003, 21).

Figur 5: Ledere i NCAA's medlemsorganisationer

CEO = Chief Executive Officer, N = 172

AD = Athletic Director, N = 179

FAR = Faculties Athletic Representative, N = 216

I NCAA's medlemsorganisationer – dvs idrætsinstitutterne på colleges og universiteter – er der kun 16% kvinder blandt de øverste ledere (Chief Executive Officers) og

⁸ Der foreligger et fremragende materiale om kønsfordelingen i US-Sport i form af de såkaldte Racial and gender report Cards. I 2003 offentliggjorde Richard Lapchick 12. bind af disse rapporter på Institute of Diversity and Ethics in Sport, University of Central Florida, Orlando.

⁹ <http://www.ncaa.org> (15.10.2003).

kun 17% kvinder, som bestrider posten som afdelingsledere (Athletic Director). Rapporten viser at ikke en eneste kvinde har en lederposition i en "Athletic Department" for mænd.

Der er lidt flere kvinder blandt mellemliderne (Assistant Athletic Directors) – dog jo mere betydning og prestige afdelingen har, jo færre kvindelige ledere findes der. I første division var der 30%, i anden division 36% og i tredje division 46% kvindelige mellemlidere. Der var ingen kvinder i mandsafdelinger.¹⁰ Og medens kvinder har vundet lidt plads indenfor amatøridrættens er den mandlige dominans indenfor den professionelle sport urørt. Den offentlige interesse og de mange penge trækker mændene til – og det gælder for Amerikansk fodbold (National Football League, NFL), Basketball (National Basketball Association, NBA) ishockey (National Hockey League) og Baseball (Major League Baseball, MLB. Dertil kommer en liga i Fodbold/soccer (Major League Soccer, MSL). Indenfor kvindeidrættens findes kun en liga i basketball (Women's National Basketball Association, WNBA). Den professionelle fodboldsliga for kvinder blev på grund af mangel på offentlig interesse og svigtende sponsorer opgivet i 2003. De hold som spiller i de forskellige ligaer ejes af en kreds af investorer – sommetider blot en enkelt person. Disse "hold-ejere" er i høj grad mænd – indenfor baseball og basketball er der ingen kvinde-investorer, og kvindeandelen blandt ejerne i fodbold- eller ishockeyhold er blot 9%.

Også i ledelsen indenfor den professionelle sport udgør kvinder et mindretal. 100 ud af 102 hold i de fem mande-ligaer ledes af en mandlig præsident. Der findes ca. 224 vicepræsidentposter, og andelen af kvinder på dette niveau svinger fra 0% i soccer til 15% i Basketball (Lapchick 2003, 37).

I de senere år har såvel de professionelle ligaer som NCAA haft forskellige initiativer i gang for at bedre integrationen af kvinder og mindretalsgrupper. Bl.a. blev det anbefalet, at der skulle tages hensyn til køn og etnisk baggrund ved ansættelser og besættelse af lederposter. NCAA har gennemført seminarer med det formål at gøre personalet opmærksomme på diskrimination, og der stilles studie-stipendier til rådighed for kvindelige trænere og marginaliserede grupper, for at give den bedre kvalifikationer (Lapchick 2003).

Australien

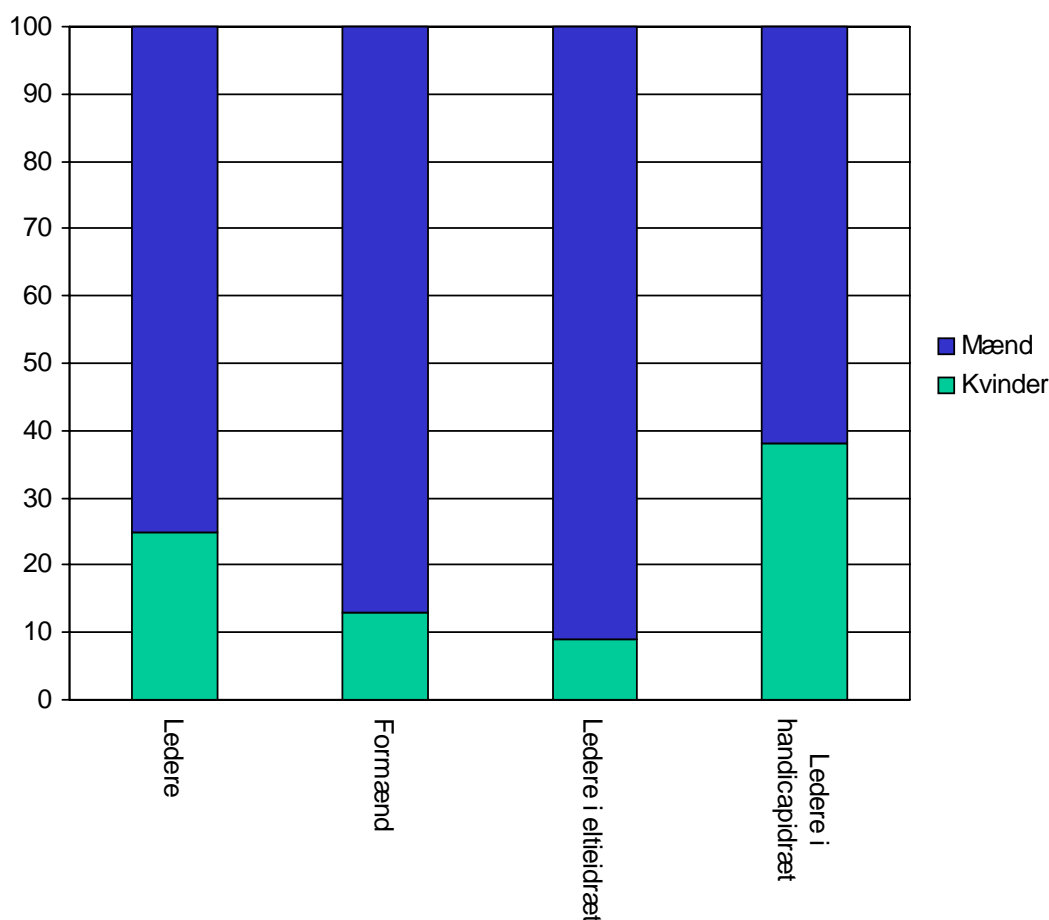
Australien er et "Commonwealth" bestående af otte stater, som hver især har vidtgående uafhængighed og en centralregering. Sportssystemet er en blanding af statslige institutioner og initiativer på den ene side og forskellige frivillige organisationer på den anden side. Begge former opererer såvel på nationalt som regionalt niveau. Australian Sports Commission er den vigtigste statslige institution, som arbejder på at fremme og videreudvikle sporten i Australien. Mange af kommissionens opgaver uddelegeres til to organisationer, The Australian Institute of Sport og Active Australia

¹⁰ Division 1 medlemmer skal finansiere mindst syv sportsgrene for både mænd og kvinder. Division 2 og 3 finansierer færre sportsgrene og organiserer færre turneringer.

(en organisation som har til mål at øge befolkningens deltagelse i sport).

Også de otte stater/regioners regeringer har oprettet institutter/organisationer for sporten, de har alle et "sportsakademi" og har alle en egen sportspolitik. På kommunalt niveau findes ligeledes talrige initiativer, og kommunerne støtter blandt andet uafhængige sportstilbud i lokalsamfundene. Desuden spiller frivillige organisationer/NGO'er en vigtig rolle for finansieringen og udviklingen af sporten i Australien. Det drejer sig om NOK, den paraolympiske komite, Sport Industry Australia og Council for Health, Physical Education and Recreation.

Figur 6: Ledere i Australiens idrætsorganisationer

Ledere N = 77

Formænd N = 128

Ledere i eliteidræt N = 33

Ledere i handicapidræt sport N = 21

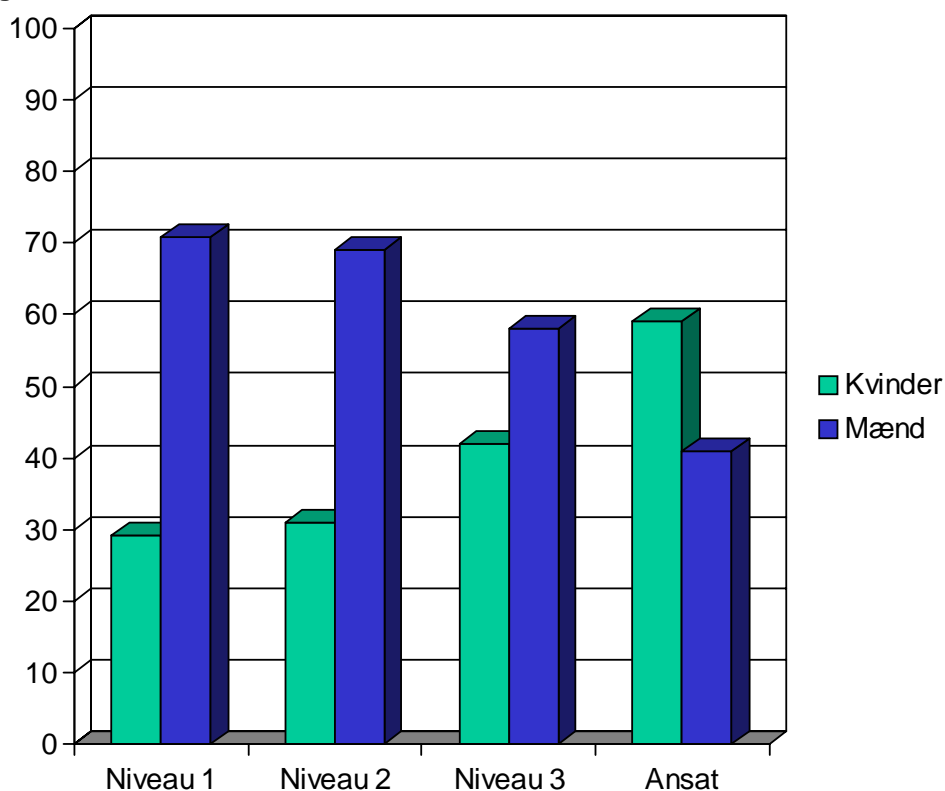
Lokalt er det foreningerne som er de vigtigste udbydere af sportstilbud og en relativ høj procentdel af den australske befolkning er medlemmer af en idrætsforening. Dog differentieres medlemsandelen betydeligt i forhold til køn. 33% af den mandlige befolkning og 25% af kvinderne er medlemmer af en idrætsforening. Eller set fra et andet perspektiv: Af foreningernes medlemmer udgør kvinderne 45%. Frivilligt arbejde er vigtigt i Australien: 4.3 millioner australiere over 18 år deltog i frivilligt

arbejde i år 2000. Idrætsorganisationerne havde langt den største del af de frivillige – ca 1.1 million. Uddannelsesområdet, ungdomsorganisationer og velfærdsorganisationer havde tilsammen næsten 1 million frivillige. Men selvom der alt i alt var flere kvindelige frivillige var situationen omvendt indenfor idrætsorganisationerne, hvor 60% af de frivillige var mænd (www.abs.gov.au)

Som i Danmark og i USA afspejler det store antal idrætsaktive kvinder sig imidlertid ikke i sammensætningen af idrættens ledelse. I de nationale idrætsorganisationer er 13% af bestyrelsesformændene kvinder og kvindeandelen blandt trænere er 24%. 9% af ledelsen i elitesporten og 25% i administrationen er kvinder (Australian Bureau of Statistics citeret i: Ministerium für Städtebau 2003, 59).

I Commonwealth regeringens idrætskommission har kvinder derimod en mere tydelig rolle selvom der også her kan fastslås et tydeligt kønshierarki. Fire af de 14 bestyrelsesmedlemmer er kvinder (29%); blandt de 97 generalsekretærer befinder sig 30 kvinder (31%); og i det administrative personale er kvinderne i overtal (59%).

Figur 7: Ledere i Australiens Idræts Komité

Ledere 1999
 Niveau 1 N = 14
 Niveau 2 N = 97
 Niveau 3 N = 118
 Ansæt N = 109

Idrætsorganisationer som mandlige domæner – et verdensomspændende fænomen

Beslutninger og ledelser i idrætsorganisationer og -institutioner er endnu i dag domineret af mænd, og dette gælder bredt ikke blot i de omtalte lande, men synes at være et verdensomspændende fænomen (Pfister & Hartman-Tews 2003).¹¹ Endnu et par eksempler viser dette: I Frankrig er 95% af idrætsorganisationernes bestyrelsesformænd mænd (Dechavanne & Hartmann-Tews 2003). I Spanien har kun et eneste forbund valgt en kvindelig formand (Puig & Soler 2003).

Generelt må det fastslås at kønshierakierne i idrættens organisationer afspejler relationerne mellem kønnene i de forskellige samfund og viser hvorledes magt, status og prestige fordeles ulige mellem mænd og kvinder. Som idrætten er også arbejdsmarked, politik og videnskab i den ganske verden kendetegnet ved en vertikal og horisontal kønssegregation (Wirth 2001). Selvom vi finder mange ligheder må man dog mane til forsigtighed i tolkningen af disse data. For det første må der tages hensyn til at komparationer landene imellem besværliggøres af forskellige kulturer og traditioner. Dernæst må man ikke glemme, at de foreliggende statistiske data kan være svære at sammenligne direkte. Desuden har begrebet sport/idræt en forskellig betydning på forskellige sprog, og idrættens ledere varetager meget forskellige opgaver og er udstyret med forskellige ressourcer i de forskellige lande. Dertil kommer i hvor høj grad man kan regne med at ledelsesposter, som benævnes ens har samme betydning i de forskellige lande. Vi må altså i internationale komparative studier, stille os tilfredse med ret grove trends.

Trods lignende tendenser som ubalancen i magtfordelingen og trods de kønsopdelte hierarkier, er forskellene mellem de forskellige lande betydelig. Ledelsesniveauerne i Norge og Sverige udviser faktisk en relativt ligelig kønsfordeling, hvilket ikke blot er en afspejling af ligestillingen i samfundet, men også viser den positive effekt af kønskvoteringen.

Et centralt spørgsmål er imidlertid, hvorledes diskursen føres om kvinder og magt i de forskellige lande og i de internationale idrætsorganisationer. Bliver kvindernes dårlige repræsentation overhovedet bemærket, tematiseret eller identificeret som et problem? Diskuterer problemstillingen? Forskes der i emnet? Udvikles der strategier til forandring af status quo? I nogle lande – Norge, Canada, Australien og Tyskland er der blevet udviklet foranstaltninger og koncepter, som forhåbentlig kan medføre en styrkelse af kvindernes position og/eller som skal udvikle mainstreaming indenfor sporten. I andre lande som Danmark (men også Norge) blev "ligestilling" et tema i 1980'erne – men er nu ikke længere på mode. Det ser ud til, at man ikke i nogen lande i særlig høj grad bekymrer sig om kønshierakierne indenfor sporten, og det til trods for den meget beagtede "Brighton Deklaration" fra 1994, hvori det fremgik, at

¹¹ Et overblik over kønsfordelingen på idrættens ledelsesposter i forskellige lande findes også i Hartman-Tews et al. "The challenge of Change" udgivet af Ministerium für Städtebau i Tyskland.

kvinder skulle sikres lige adgang til alle ledelsesniveauer indenfor idrætten¹². Dog arbejdes der med problemstillingen i såvel IOC som i andre organisationer og arbejdsgrupper: European and International Working Groups on Women and Sport, The International Association og Physical Education and Sport for Girls and Women and Women Sport International. I disse og andre organisationer har man nu i stedet for ligestillingsdebatten taget diskussionen om “gender mainstreaming” op som tema. At søge efter den bedste måde at gennemføre “gender mainstreaming” på er en opgave, som i fremtiden bør gives mere opmærksomhed, hvis man optimalt vil udnytte både mænds og kvinders ressourcer til fordel for idrætten.

¹² Den første internationale konference om kvinder og idræt, hvor store dele af de idrætspolitiske beslutningstagere på såvel nationalt som internationalt niveau mødtes, fandt sted i Brighton i England, 5-8 maj 1994. Konferencen var organiseret af The British Sports Council og støttet af the International Olympic Committee. Konferencen koncentrerede sig i særlig grad om, hvordan forandringsprocessen i forhold til en forbedring af kvinders deltagelse og engagement indenfor idrætten kunne accelereres. www.iwg-gti.org/e/brighton (International Working Group on Women and Sport) www.udel.edu/HESC/bkelly/iapesgw (IAPESGW) www.sportsbiz.bz/womensportinternational/ (WomenSport International WSI)

Referencer

- Anker, J. & Koch-Nielsen, I. (1995): *Det frivillige arbejde*. København: Socialforskningsinstituttet. (SFI rapport 95:3).
- Behr, K., Liebig, R. & Rauschenbach, T. (2000): *Strukturwandel des Ehrenamts. Gemeinwohlorientierung im Modernisierungsprozess*. Weinheim: Juventa Verlag.
- Bonke, J. (2002): *Tid og velfærd*. København: Socialforskningsinstituttet. (SFI-rapport 02:26).
- Breivik, G. & Vaagebø, O. (1998): *Utviklingen i fysisk aktivitet i den norske befolkning 1985-1997*. Oslo: Norges Idrettsforbund og Olympiske Komite.
- Cederberg, I. & Olufsson, E. (1996): *En katt bland hermeliner – forskningsöversikt om kvinnor och ledarskap*. Farsta. Riksidrottsförbundet.
- Dechavanne, N. & Hartmann-Tews, I. (2003): Sports development and inclusion of women in France. I: Hartmann-Tews, I. & Pfister, G.: *Sport and Women. Social issues in international perspective* (s. 70-82). London: Routledge.
- Ferris, E. (2000): Promoting women sports leaders. *Olympic Review*, Feb.-Mar., 29-32.
- Gaskin, K. & Davis Smith, J. (1995): *A new civic Europe? A study of the extend and role of volunteering*. London: Volunteer Centre, UK.
- Goul Andersen, J. (2002): Danskernes deltagelse i foreningsliv og græsrodsbevægelser, 1979-2000. I: Mikkelsen, F. (red.): *Bevægelser i demokrati. Foreninger og kollektive aktioner i Danmark [Magtudredningen]* (s. 198-228). Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Habermann, U. (2000): Motiver til frivillighed – frivillige i idrætsforeninger. København: Institut for Idræt, Københavns Universitet.
- Habermann, U. (2004): Kvinnor på toppen – kvinnor idrott och ledarskap. Kartläggning. Sköndalsinstitutets forskningsavdelning. Ersta & Sköndal Högskola.
- Habermann, U. & Ottesen, L. (2004): Omsorgskapital i idrætten. *Dansk Sociologi* (Tema: idræt og køn) 15(2), 25-39.
- Habermann, U., Ottesen, L. & Pfister, G. (2003): *Kvinder på toppen – om kvinder, idræt og ledarskab. Delrapport I: Kortlægning*. København: Institut for Idræt, Københavns Universitet.
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (1999): Medborgarskapets gestaltningar. Insatser i och utanför föreningslivet. I: Amná, E. (red.). *Civilslamhället* (s. 121-180). Stockholm: Fritzes. (SOU 1999:84)
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (2001): Frivilliga insatser i svensk välfärd – med utblickar mot de nordiska grannländerna. I: Skov Henriksen, L. & Ibsen, B. (red.): *Frivillighedens udfordringer – nordisk forskning om frivilligt arbejde og frivillige organisationer* (s. 67-85). Odense: Odense Universitetsforlag.
- Lapchick, R. (2003): Racial and gender report cards.
(<http://www.sportinsociety.org/rgrc.html>)

- Larsen, K. (2003): *Idrætsdeltagelse og idrætsforbrug i Danmark*. Århus: Klim / IFO.
- Mikkelsen, B. (2003): IOC missing the gender target. I: Sejer Andersen, J. (ed.): *Play the Game 2002* (s. 17).
- Ministerium für Städtebau, Wohnen, Kultur und Sport des Landes Nordrhein-Westfalen (2003): *The Challenge of Change. Frauen in Führungspositionen des Sports. Ein internationaler Vergleich*. Düsseldorf: Ministerium für Städtebau.
- Olufsson, E. (1989): *Har kvinnorna en sportslig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet*. Umeå: Pedagogiska Institutionen, Umeå Universitet.
- Pfister, G. (1999): Mehrheit ohne Macht? Frauen in der Turn- und Sportbewegung. I: Krüger, M. (Hrsg.): *Innovation aus Tradition* (s. 42-55). Schorndorf: Hofmann.
- Pfister, G. (2000): Women and the Olympic Games. I: Drinkwater, B. (Hrsg.): *Women in Sport* (s. 3-19). Oxford: Blackwell.
- Pfister, G. & Hartman-Tews, I. (2003): Women and sport in comparative and international perspectives: Issues, aims and theoretical approaches. I: Hartmann-Tews, I. & Pfister, G.: *Sport and Women. Social issues in international perspective* (s. 1-14). London: Routledge.
- Pfister, G. & Meck, S. (2003): *Geschlechterverteilung in Führungspositionen des deutschen Sports*. Projektbericht (unpublished). Berlin.
- Puig, N. & Soler, S. (2003): Women and Sport in Spain. I: Hartmann-Tews, I. & Pfister, G.: *Sport and Women. Social issues in international perspective* (s. 83-101). London: Routledge.
- RF Statistik (2002): Kvinnor och män inom idrotten 2002. Riksidrottsförbundet, Farsta, Sverige.
- Søgaard, A.J., Bø, K., Klungland, M. & Jacobsen, B.K. (2000): En oversikt over norske studier – hvor mye beveger vi oss i fritiden? *Tidsskrift for den Norske Lægeforsening* 28(120), 3439-3446.
- Torpe, L. & Kjeldgaard, T.K. (2003): *Foreningssamfundets sociale kapital. Danske foreninger i et europæisk perspektiv*. Århus: Magtudredningen.
- Vogel, J. et al. (2003): *Föreningslivet i Sverige. Välfärd, socialt kapital, demokratiskola*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån. Levnadsförhållanden. (Rapport 98).
- Wilson W. (1996): The IOC and the Status of Women in the Olympic Movement: 1972-1996. *Research Quarterly for Exercise and Sport* 67(2), 183-192.
- Wirth, L. (2001): *Breaking through the Glass Ceiling. Women in Management*. Geneva: International Labour Office / ILO.
- Wollebæk, D., Selle, P. & Lorentzen, H. (2000): *Frivillig innsats. Social integrasjon, demokrati og økonomi*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Zierau, J. (2000): Genderperspektive – Freiwilligenarbeit, ehrenamtliche Tätigkeit und bürgerschaftliches Engagement bei Männern und Frauen. I: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend (ed.). *Freiwilliges Engagement in Deutschland – Freiwilligensurvey*. Vol. 3. (s. 136-145). Stuttgart, Berlin, Köln: Kohlhammer.

